

6. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М. : Междунар. отношения, 1974. – 216 с.
7. Шевелёва О. М. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / О. М. Шевелёва. – М. : Наука, 1988. – 215 с.
8. The Oxford English – Russian Dictionary. – Oxford-Moscow : Oxford University Press, 1999. – 734 p.

Надійшла до редколегії 26.02.15

УДК 811.161. 2'367.622.21

Ю. Є. Манохіна

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

СИНТАГМАТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІМЕННИКОВИХ ІННОВАЦІЙ ІЗ СЕМАНТИКОЮ ЗБІРНОСТІ В МОВІ ЗМІ

Репрезентовано тематичні групи (ТГ) іменникових новотворів із семантикою збірності, досліджено їх синтагматичні зв'язки в мові ЗМІ. Доведено, що семантико-словотвірні неологізми-іменники із семантикою збірності об'єднуються у такі ж ТГ, що й узуальні збірні іменники, і характеризуються такою ж сполучуваністю.

Ключові слова: іменники із семантикою збірності, семантико-словотвірні інновації, синтагматичні зв'язки, мова ЗМІ.

Манохіна Ю. Е. Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет. **СЕМАНТИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ С СЕМАНТИКОЙ СОБИРАТЕЛЬНОСТИ В ЯЗЫКЕ СМИ**

Представлены тематические группы (ТГ) новообразованных имен существительных с семантикой собирательности, исследованы их синтагматические связи. Доказано, что семантико-словообразовательные неологизмы-существительные с семантикой собирательности объединяются в такие же ТГ, что и узуальные собирательные существительные, и характеризуются аналогичной синтагматикой.

Ключевые слова: имена существительные с семантикой собирательности, семантико-словообразовательные новообразования, синтагматические связи, язык СМИ.

Manokhina Yu. Ye. Kharkiv National Automobile and Highway University. **SEMANTIC REPRESENTATION OF THE INNOVATIVE NOUNS WITH SEMANTICS OF COLLECTIVITY IN THE MEDIA LANGUAGE**

The thematic groups of the new formed nouns with semantics of collectivity are represented in the paper. The similarity of the named thematic groups with the common ones is found, which is causing similar to the common compatibility with adjectives, adjectival pronouns, numerals and verbs in the media language. The basic condition for the connection of the new formed nouns with semantics of collectivity with the different parts of speech is the availability of common semes as well as the transparency of semantics as the most part of the lexical innovations with semantics of collectivity is formed similarly to the existing in modern Ukrainian language forms according to standard models.

Key words: nouns with semantics of collectivity, semantic and word forming innovations, syntagmatic relations, media language.

Для української мови кінця ХХ – початку ХХІ століття характерні структурно-семантичні зрушення. Перетворення в соціально-політичній, економічній, науково-технічній та культурній сферах відобразилися в лексико-семантичній системі, яка найбільш чутлива до змін в інформаційно-комунікативному просторі. Як зазначає О. А. Стишов, «зовнішні імпульси мовних змін, номінативні й

комунікативні потреби зумовлюють інтенсивні модифікації національного лексику, зокрема появу значної кількості неологічної лексики, семантичну переорієнтацію лексики, зовнішні та внутрішні запозичення в сучасну літературну мову» [8, с. 4].

Різні аспекти інноваційних явищ відображені в лінгвістичних студіях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема Г. Й. Винокура, Г. М. Вокальчук, К. Ю. Голобородько, С. Я. Єрмоленко, О. О. Жижомі, Н. Ф. Клименко, Ж. В. Колоїз, О. С. Кубрякової, В. В. Лопатіна, А. М. Нелюби, О. А. Стишова, Е. І. Ханпіри та ін.

Авторськими новотворами чи не найбільше рясніє мова засобів масової інформації. Дослідники зазначають, що зокрема ЗМІ становлять сферу функціонування мови, яка постійно поповнюється новими словами, де найбільш інтенсивно відбувається творчий процес перевірки, відбору й закріплення в широкому вжитку неологізмів, виникнення яких зумовлене соціальною потребою [3, с. 6]. Серед них виокремлюються іменники із семантикою збірності (далі ІСЗ), які й привернули нашу увагу.

Як мовне явище авторські новотвори на сьогодні не мають одностайного трактування. О. О. Жижома визначає їх як «похідні слова, які є номінативними мовленнєвими одиницями з емоційно-експресивним забарвленням, вони ліквідують індивідуально-авторський “лексичний дефіцит”, характеризуються специфічними структурними особливостями й функціями, семантичною та стилістичною маркованістю, розширюють лексикон продуцента у відповідних умовах, ситуаціях, контекстах і є показником процесу мислення творчої мовної особистості» [2, с. 16].

Предметом нашої розвідки є інноваційні іменники із семантикою збірності в текстах публіцистичного стилю, що спеціально не досліджувалися, чим і зумовлюється актуальність цього дослідження.

Мета статті – виявити диференційні синтагматико-парадигматичні ознаки іменників із семантикою збірності, що виникли як авторські новотвори.

Усі дібрані інноваційні іменники із семантикою збірності, як і узуальні, поділяються на дві ТГ: «Назви сукупностей істот» і «Назви сукупностей неістот».

До ТГ «Назви сукупностей істот» належать ІСЗ: *абітура, адміни, анець, антиеліта, антинарод, бандота, бахурня, гастарбайтерство, геймерство, гігапартія, гоппопкомпанія, депшантрапа, диджейство, інт'Юлігенція, екси, елітобратія, елітопартія, євромайдан, квазіпарламент, квазеліта, кліпмейкерство, коала, кумпартія, літначальство, літпокоління, літшпана, мегачерга, моспатріархат, мотобанда, начхальство, німчурня, парижня, партобратія, партначальство, партстража, політбомонд, політприслуга, радіоначальство* тощо.

ТГ «Назви сукупностей неістот» поділяються на підгрупи: «Назви сукупностей предметів», «Збірна назва наїдків, напоїв», «Назви сукупностей чогось, пов'язаного з конкретною особою і названого її прізвисьмом», «Назви сукупностей слів», «Назви сукупностей звуків, тонів» тощо.

Підгрупа «Назви сукупностей предметів»: *аморальщина, академка (академбібліотека), аркушат, безгранина, брендятина, брудомазія, веселуха, вертепіана, вірусня, голів'я, гопакерія, екзоти, ексклюзив, етніка, загальщина, закордон, замануха, здобичництво, здобут, золотавоскроння, золотиння, інозем'я, імпровіз, іноквартир'я, кінопоміи, конструктив, кровожилля, лівак, літмафіоз, літсірятина, літреквізит, літресурс, маспродукція, мило, мітинговищина, негатив, неліквід, новоз'яв, ненорматив, непопулярщина, неформат, пірограм, позитив, поконеччя, пострадянщина, приносини, пролетарщина, свіжина, спадцизна, спецбарахло,*

сьор, українофобщина, фільство, фірмуха, фон, химерія, черепиння, хімія, цивільняк, циферія тощо.

Підгрупа «Збірна назва наїдків, напоїв»: *закусенція, кріпляк, перекусон, смакоці* та ін.

Підгрупа «Назви сукупностей чогось, пов'язаного з конкретною особою і названого її прізвиськом»: *андруховичівщина, арсеніада, бузиніада, булгакіада, дуравкіана, іродіада, кайдашинство, кіркоровищина, лукашіана, мамаївство, сизоненківщина, хамелеоніада, шустеріада, ющенківщина, яцикіана* тощо.

Підгрупа «Назви сукупностей слів»: *водослів'я, літеробрухт, напівмакулатура, маслітература, російськомов'я, сонетарій, суєслов'я, сукнижжя, чорнокнужжя, чужомов'я* тощо.

Підгрупа «Назви сукупностей звуків, тонів»: *інозвуччя, електронщина, повнозвуччя, повнотоння, стозвуччя, темновиння, щедрооголосся* та ін.

Авторські новотвори ІСЗ є одиницями мовлення (не відтворюються як готові мовні одиниці), вони утворюються за поширеними в системі мови словотвірними типами за допомогою продуктивних словотвірних засобів, однак із порушенням звичної внутрішньої валентності, тому їх внутрішня форма прозора, словотвірне значення зрозуміле, а незвичність поєднання форманта з мотивувальним словом спричинює яскраву образність. Найбільш поширеним є суфіксальний спосіб творення, на другому місці – композиція. Найпродуктивніший суфікс *-j-* та його аломорфи, а також суфікси *-ин-, -інн-, -іад-, -от-, -ств-, -ур-*. Проведений нами лінгвістичний експеримент, одним із завдань якого було виявити ступінь розуміння респондентами інноваційної лексики, засвідчив, що значення ІСЗ-новотворів, уведені вони в контекст чи ні, носіями мови з'ясовані в основному правильно. Зауважимо, що, незважаючи на інноваційний характер ІСЗ *бандво*, 94,6 % респондентів визначили його негативну оцінку, що пояснюється прозорою внутрішньою формою цього новотвору та виразною оцінною семантикою форманта *-в(о)*.

Синтагматичні зв'язки інноваційних ІСЗ, що входять до ЛСГ «Назви сукупностей осіб», з якісними прикметниками, які в свою чергу складають семантичні групи «Емоційно-психічний стан, воля, темперамент людини», «Фізичні й фізіологічні характеристики», «Різні зовнішні ознаки людини», «Інтелектуальні якості людини», «Вік людини», «Підпорядкованість, залежність, ієрархія», «Загальна позитивна чи негативна оцінка», «Приналежність», «Сприйняття органами чуття», характеризуються низькою продуктивністю. Серед названих ЛСГ прикметників найбільш продуктивними є «Інтелектуальні якості людини», «Риси характеру, морально-етичні якості, духовний світ людини», «Вік людини». Так, оказіональний ІСЗ *бандота*, який А. М. Нелюба тлумачить як «збірне до бандит; збірне до учасників банди» [5, с. 15], поєднується в препозиції з якісним прикметником *тупий*, що входить до ЛСГ «Інтелектуальні якості людини»: *Наперекір цій тупій бандоті ми таки виграли усі три тури* [Там само]. Наявність спільних сем «особа», «інтелектуальні якості» уможливує подібну сполучуваність.

Прикметник *агресивний* має значення «наступальний, ворожий» [1, с. 7], у широкому розумінні його можна віднести до ЛСГ «Риси характеру, морально-етичні якості, духовний світ людини». Лексичне значення цього прикметника є універсальним, оскільки уможливує синтагматичні сполуки з іменниками різних тематичних груп: назв істот і назв неістот. *Сплески її бачимо в 20-ті й 30-ті, коли такі постаті, як Зеров, послідовно витіснялися на маргінеси малокультурною, але агресивною пролетарициною* [Там само, с. 101]. Під інноваційним ІСЗ *пролетарициною* розуміється «збірне до всього негативного, що пов'язано з пролетарем» [Там само].

Певно, до цієї ж групи прикметників доцільно віднести слово *талановитий*, що має значення: 1. Який має великі здібності, талант. 2. Який виконано з талантом; який відзначається великою майстерністю [1, с. 1229]. У контексті *Зростає увага видавців до талановитих новоз'явів і золоті спадщини супроводжується байдужою поблажливістю...* [3, с. 81] okazіональний ІСЗ *новоз'яв* позначає все, що є новоз'явленим. Наявність спільних сем «позитивна конотація», «сукупність» реалізують можливість такого поєднання лексем.

Серед якісних прикметників, що належать до ЛСГ «Вік людини», наявне слово *юний*, що у відповідному контексті в препозиції поєднується з okazіональним ІСЗ *україння* (збірне до українців) [6, с. 100]: *Ген на узліссі хрест мовчить, Та не мовчить людське сумління – Вмирало юне україння В міжчассі здіблених століть, – То біль стоїть!* [Там само].

Серед відносних прикметників продуктивною семантичною групою є та, що називає ознаку за приналежністю: *Не загартований безробіттям, дефіцитом та холодом вітчизняний політбомонд був безжалісно виштовхнутий обабіч політичного життя, в світ «купи-продай» та крихітних зарплат* [Там само, с. 74]. Лексема *вітчизняний* має значення «створений у своїй державі; не іноземний» [1, с. 149], *бомонд* – так говорять про пересічних людей, які, не склавши собі ціни, відзначаються пихою і зверхнім ставленням до інших [Там само, с. 59]. Наявність спільних сем «ознака за приналежністю», «особа», «сукупність» уможливило таке сполучення.

Окрім випадків сполучуваності з якісними і відносними прикметниками, okazіональні ІСЗ реалізують свої синтагматичні властивості і з присвійними прикметниками. Відомо, що присвійні прикметники виражають належність предмета певній людині, (рідше) тварині, а ще рідше – іншому предмету: *Не зовсім макулатура (ще є щось цінне у таких творах). Але ця, до речі, дуже різна белетристика якомось ніяковіє поміж завалів попси чи нової книжкової напівмакулатури* [5, с. 76]. *Полиці в багатьох книгарнях, як і раніш, тріщали від всякої читацької непопулярщини* [4, с. 79]. Підібне сполучення можливе, оскільки обидва слова мають спільні семи «належність», «сукупність», «особа», «предмет».

Продуктивною на створення синтагматичних відношень з okazіональними ІСЗ є ЛСГ прикметників на позначення ознаки часу: від конкретних назв місяців до розмитих часових відрізків. Наприклад: *Назву цю започаткували талановиті Микола Вінграновський, Іван Драч, Євген Гуцало, Борис Олійник та інші, які ліхтарями засвітилися над морем радянської літсірятини* [6, с. 51]. Відносний прикметник *радянський* в певному контексті позначає точно визначений відрізок часу.

До ЛСГ «Внутрішня наповнюваність» належить прикметник *цілковитий*, що має значення «який виявляється цілком, не частково; повний, абсолютний» [1, с. 1365]. Цей прикметник легко поєднується з okazіональним ІСЗ *некнижжя*, що є «збіркою назвою всього, що не є книгою, не належить до книг» [6, с. 63]. Завдяки спільним семам «предмет», «сукупність», «абсолютний» можливе функціонування такого сполучення: *Але те, що робить він сьогодні, за цілковитого некнижжя, заслуговує на повагу* [Там само].

Трапляються поодинокі випадки вживання форм найвищого ступеня порівняння якісних прикметників, а також значення збільшеної міри ознаки, що передається за допомогою префікса *пре-*. Наприклад: *Найдорожчий пірограм тут коштує до трьох неоподатковуваних мінімумів* [Там само, с. 72] і *Окрім того, що воно цінний харчовий продукт, це ще й пречудова... закусенція* [Там само, с. 35].

Використані форми вжиті із стилістичною метою і вказують на те, що в названому предметі ознака виражена найбільшою мірою.

Як свідчить аналізований матеріал, іменники із семантикою збірності найчастіше сполучаються з такими прикметниковими займенниками: присвійний *свій*, вказівний *цей*, відносний *весь*, неозначений *який-небудь*, заперечний *жоден*: **Ця попівня напасницька і дика Не знає честі й Господа не зна, Бо їхній бог – імперії владика, Ненаситенний кров'ю Сатана** [1, с. 75].

Як показує фактичний матеріал, оказіональні ІСЗ, що складають групи «Назви сукупностей осіб» і «Назви сукупностей неосіб», продуктивно сполучаються з означальними прикметниковими займенниками, зокрема із займенником *весь* (*увесь*), який вказує на узагальнення всіх предметів якогось класу: **...майже вся роселіта звихнулася на великодержавному шовінізмі та марить відновленням імперії, але в межах СРСР** [6, с. 86].

Неозначені прикметникові займенники передають чітко не окреслену якість предмета або інші його ознаки: *Бо, повторюю, всупереч популярній у нас думці, малоросійство то не москвофільство і не ще яке-небудь фільство. То – неміч, хвороба, каліцтво внутрішньонаціональне* [4, с. 120–121]. Заперечний займенниковий прикметник *жоден* є другою формою вираження заперечення при основному запереченні, що здійснюється за допомогою частки *не*, наприклад: **Жодних позитивів у роботі Генпрокуратури я не бачу** [Там само, с. 94].

Сема «дискретна множинність» уможливило функціонування словосполучень, у яких ІСЗ поєднуються із неозначено-кількісним числівником: *До речі, так складає іспити декілька відсотків абітури, а це, погодьтеся, не так уже й мало* [Там само, с. 31].

Не викликає сумніву сполучуваність оказіональних ІСЗ з дієсловами, оскільки синтагматика дієслова як лексичної одиниці тісно пов'язана з його синтаксичними функціями, зокрема з його первинною функцією бути предикатом. Роль дієслова-предиката визначає, яким буде склад речення, які відношення з ним матимуть партнери, як характеризуватимуть вони дієслово. Інноваційні іменники із семантикою збірності, позначаючи суб'єкт дії, можуть мати потенційно синтагматичні відношення з дієсловами таких самих семантичних груп, як і узуальні ІСЗ. Дібраний же фактичний матеріал засвідчує, що оказіональні ІСЗ «Назви сукупностей осіб», на відміну від узуальних ІСЗ цієї ж семантичної групи, не сполучаються з дієсловами на позначення дій осіб, спрямованих на об'єднання (*збиратися, групуватися, товпитися, юрмитися, сходитися*), чи дій осіб, спрямованих на роз'єднання (*поділитися на, розбігтися, розпорошитися, розбрестися, розійтися, розсіятися, розбиватися на*).

Найбільш продуктивними на утворення синтагматичних сполучень з ІСЗ-новотворами є семантичні групи дієслів на позначення фізичної діяльності та фізичного стану людини. Дії, притаманні одній особі, може виконувати певна сукупність осіб, яка уявляється як єдине неподільне ціле: *Твій вибір обов'язково врахують. І «мега-блоки», і «гігантій» самі наввипередки кинуться виконувати хоча б окремі пункти «Програми захисту українців»* [7, с. 99]. Наявність спільних сем «сукупність», «фізична діяльність» уможливають функціонування таких сполучень.

Дієслово *з'явитися*, що називає разовий вияв дії з відтінком раптовості, може сполучатися з оказіональними іменниками зі значенням збірності, назвами істот і назвами неістот, оскільки в семантиці цього дієслова відсутні обмеження у вживанні. Наприклад: *Та недавно в джунглях з'явилася ще одна брудомазія...*

(збірна назва всього, що пов'язано з дією, названою словосполученням *мазати брудом*) [6, с. 14]. Оказіональний ІСЗ *брудомазія* з наведеного контексту позначає лише збірну назву предметів у широкому розумінні, і значення його не буде змінюватися зі зміною контексту, бо для цього аналізований ІСЗ не має відповідної семи «істота». Натомість оказіональний ІСЗ *мегачерга* може називати велику чергу і людей, і машин, і под. *Нагадаю, мегачерги на кордоні з'явилися внаслідок масового виходу польських митників у відпустку чи захворювання* [Там само, с. 54].

ІСЗ-назви установ, організацій, державних органів мають синтагматичні зв'язки з дієсловами із семантикою бажання, зокрема з дієсловом *зазіхати*: *Як може Моспатріархат зазіхати на українську Діву? Де оте хвалене українське козацтво, що навчилося виливати чарки з лева шаблі у свої пельки?* [Там само, с. 57].

Таким чином, ІСЗ-новотвори утворюють ТГ, подібні до ТГ, що об'єднують узуальні ІСЗ. Ми вважаємо, що це зумовлює сполучуваність інноваційних ІСЗ з прикметниками, прикметниковими займенниками, числівниками, дієсловами, аналогічну до сполучуваності узуальних ІСЗ. Основною умовою поєднання оказіональних ІСЗ зі словами різної частиномовної належності є наявність спільних сем, а також прозорість семантики, оскільки значну частину лексичних інновацій із семантикою збірності утворено за аналогією до наявних в сучасній українській мові форм за типовими моделями.

Бібліографічні посилання

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.
2. **Жижома О. О.** Індивідуально-авторські новотвори в поетичному дискурсі 80–90-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. О. Жижома. – Донецьк, 2003. – 18 с.
3. **Мітчук О. А.** Нові слова та їх значення у мові мас-медіа Рівненщини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. А. Мітчук. – Л., 2006. – 18 с.
4. **Нелюба А.** Лексико-словотвірні інновації (1983–2003) : [словник] / А. Нелюба. – Х. : Майдан, 2004. – 136 с.
5. **Нелюба А.** Лексико-словотвірні інновації (2004–2006) : [словник] / А. Нелюба, С. Нелюба. – Х. : Майдан, 2007. – 144 с.
6. **Нелюба А.** Лексико-словотвірні інновації (2008–2009) : [словник] / А. Нелюба. – Х. : ХІФТ, 2010. – 116 с.
7. **Нелюба А.** Словотворчість незалежної України 1991–2011 : [словник] / А. Нелюба. – Х. : ХІФТ, 2012. – 604 с.
8. **Стишов О. А.** Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. А. Стишов. – К., 2003. – 35 с.

Надійшла до редколегії 24.02.15